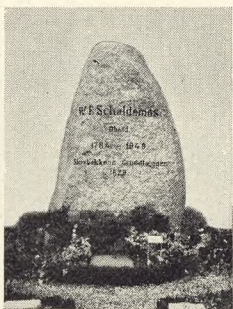

Fig. 211.
Gravmæle over de
først begravede paa
Østre Kgd. (1811).

Fig. 212.
Gravmæle over
Plantør Schaldemose,
Østre Kgd.

indtrykket. En smuk Allé af Pyramideelm (se Fig. 205) førende igennem hele Kirkegaardens Længde, ca. 420 m, virker smukt og stilfuldt. Mod Vest og Øst findes to Indgange med Smedejernslaager og monumentale Murpiller.

Der findes paa Nordre Kirkegaard noget vistnok udover det almindelige, nemlig Liniegravpladser, som obligatorisk bliver smukt tilplantede og forsynet med en poleret Granitplade med paagældendes Navn, Fødsels- og Dødsaar.

I den forløbne Tid har det været forbunden med mange Vanskeligheder og store

Bekostninger at faa en Del af Beplantningen til at lykkes, idet Kirkegaarden særlig til at begynde med, da det ret højt beliggende Areal henlaa uden Læ mod Nord og Øst og tildels ogsaa mod Vest, og da Undergrunden, som bestaar af meget svær Ler, under stærke Regnskyl og Tøbrud var udsat for Vandsamlinger, som gjorde Jorden sur og kold. Dette er der nu i det væsentligste raadet Bod paa ved mange og beskostelige Dræningsanlæg, saa at Kirkegaarden nu fremtræder som et baade smukt og hyggeligt Anlæg.

Umiddelbart Vest for Østre Kirkegaard ligger den *mosaiske Kirkegaard*, et Areal paa ca. 1400 m². Denne Kirkegaard indvi- edes allerede 1807 og er nu tildels belagt. Der finder kun meget sjældent Begravelser Sted paa denne Kirkegaard.

Kirkegaardene i Randers hørte indtil 1934 i administrativ Henseende under Menighedsraadene; men 1. Novbr. 1934 overtog Byraadet dem; siden da har de været drevet som kommunale Virksomheder.

Om Bygning af Kapeller og Krematorier

Af Arkitekt Asger Schmelling

Det er ikke længe siden, der herhjemme opførtes et nyt kapel-krematorium af murensten og med anvendelse af alle de udtryksformer, som hørte middelalderens bygningskunst til. Der er dog anvendt jernbeton i bygningen, og ligeledes findes der installeret de nødvendige toiletter, sænkeanordninger m. m., som en moderne tids krematorier

kræver. Der er saaledes en skarp modsætning imellem stil og funktion. Det hører maaske nok til undtagelserne, at et kapel eller krematorium gives en rent middelalderlig udformning, men selvom dette krematorium ikke skulde være den undtagelse, der bekræfter reglen, kan det dog sikkert slaas fast, at kapeller og krematorier nu har fun-

Fra venstre:
Fig. 213.
Støbejernskors over
tyske Soldater (1848
og 1864).

Fig. 214.
Grav med Rester fra
Sct. Laurentii Kgd.

Fig. 215.
Minde over Kirke-
gaardens Indvielse
(1885). Alle Billeder
fra Østre Kgd.

det deres egen form, — nemlig den form, der fremkommer som en løsning paa de i hvert enkelt tilfælde stillede krav.

Den periode, hvor de første begravelseskapeller paa kirkegaardene blev opført, bar i arkitektonisk henseende præg af uselvstændighed. Alt var laan fra foregaaende slægtled. F. eks. kunde en ejendom med toværelseslejligheder blive maskeret som et barokpalæ, og et vandtaarn blev til et midalderligt vagttaarn med skydeskaar. Det er derfor forstaaeligt, at man ved kapellerne valgte en udformning nær op ad kirkens. Resultatet blev udadtil en mellemting mellem en romansk basilika, et vaabenhus og en landsbykirke, og indadtil et rum, der nok kunde bruges til sit formaal, men ikke passer til dette som handsken til haanden eller som kirkerummet til menighedens gudstjeneste.

Et banebrydende arbejde — et af dem, der har sat skel i udviklingen — er den svenske arkitekt, professor *Asplunds* Skogskapell paa skovkirkegaarden ved Stockholm (se fig. 216, 217 og 224). I det ydre er det en lille bygning med en aaben forhal, fint afstemt efter sine omgivelser: Skoven. Det indre bestaar af et lille intimt rum under en kuppel, hvorfra lyset strømmer ned. Det hele er saa fint udformet efter sin hensigt: At være en ramme om en gruppe sørgende mennesker ved en kiste. —

Ved opførelsen af de første krematorier stod man i endnu højere grad end ved op-

Fig. 216-217.
Kapellet i Skogkyrkogården, Stockholm.

Fig. 218-219 tv. og th.
Det nye Krematorium
i Stockholm.

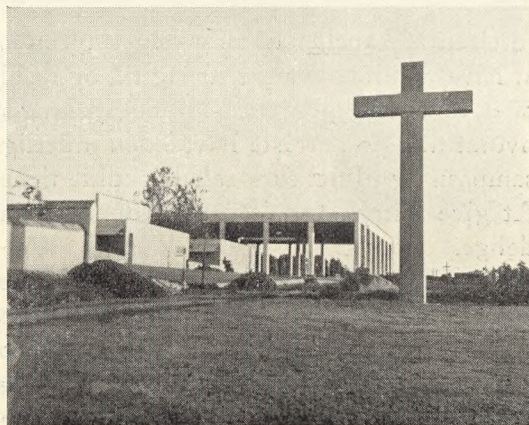
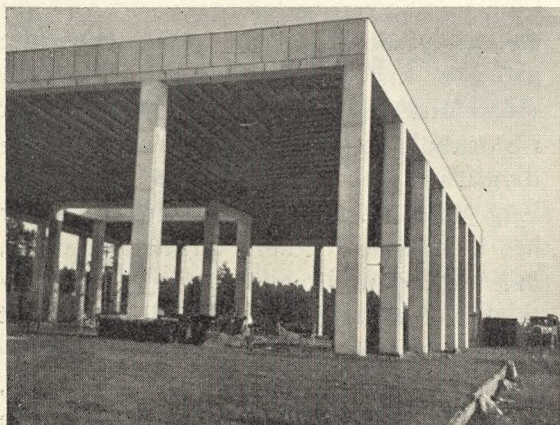

Fig. 220.
Stockholms nye Krematorium under Opførelse.
Foto: J. Th. 1938.

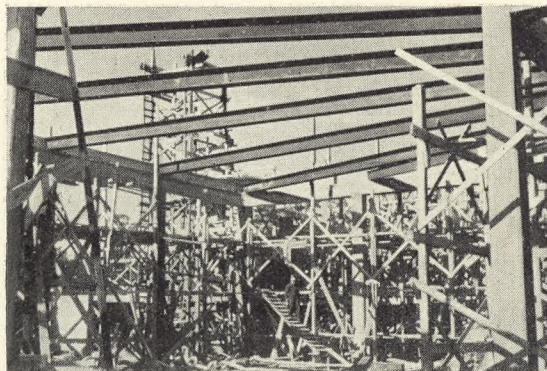

Fig. 221.
Wiborgs Krematorium 1939.

førelsen af kapeller overfør noget nyt uden at have fortilfælde at støtte sig til, og resultatet blev ofte pompøse kuppelbygninger, hvoraf dog de færreste havde den inderlige samspasning til det formaal, de skulde tjene: At give udtryk for det ophøjede, det uendelige.

En afgørende faktor for udviklingen er den popularitet, ligbrændingen i de sidste snes aar har vundet i befolkningen, — en udvikling, der har haft til følge, at der ogsaa i mindre byer er opstaaet behov for

krematorier. Disse mindre anlægs udformning bliver da ganske naturligt den, at kapel og krematorium slaas sammen i en bygning, der baade kan tjene den ene og den anden begravelsesform. De to begravelsesformer behøver begge et ceremonirum, og det har været en vinding i flere henseender, at kirkeministeriet i skrivelse af 3. juni 1925 har godkendt denne indrettelse af kapelkrematorier paa og udenfor kirkegaardene.

Vi vil se paa, hvorledes det er gaaet andetsteds, og benytter 2 eksempler dertil.

Den 1. oktober 1939 indviedes i Wiborg (Viipuri) i Finland et nyt kapelkrematorium, tegnet af byens stadsarkitekt. Krematoriet (se Fig. 221 og 223) er helt indbygget i en græsbevokset bakke og har kun en enkelt facademur med indgange fra tilkørselspladsen. Naar man kommer fra hovedvejen, ser man kun et stort, enkelt plankekors over bakken, indtil vejen svinger, og man pludselig staar foran bygningen. Krematoriet bestaar, foruden af de nødvendige tekniske anlæg og rum, af en række ganske smaa kapelsale, der kun har et halvt hundrede siddepladser i hver. Gulv, vægge og loft er beklædt med flammede, gule mursten. Midt for endevæggen staar katafalken, kistens plads. Rummet faar lys fra en konisk aabning, der er dækket af en raaglasplade i loftet lige over kisten. Det tunge materiale paa vægge og loft føles naturligt her, hvor man er nede under jorden. Samtidig fremhæver og forstærker det virkningen af lysaabningen og lyset, der vælder ned over kisten. Dette ovenlys er som en videreførelse af ovenlyset fra Skogskapellet i Stockholm og er jo ogsaa kendt fra Søndermark kapelkrematorium paa Frederiksberg m. fl. st. (se Fig. 222), men det har her en endnu stærkere understregning af, hvad der er midtpunktet i begravelseshøjtideligheden. Paa sidevæggene er anbragt lystemer, og desuden findes et par lamper med venetiansk glas. Stolene er spinkle, franske jernstole med lyse læderbetrukne

sæder. Der spilles i arkitekturen paa modsætningerne: Lys og skygge, fine og grove materialer, det lette og det tunge. Der findes ingen orgel i kapelkrematoriet. Kærelene er et syngende folk, som klarer sig uden musikledsagelse.

Jeg ved ikke om bygningen har faaet denne ydre udformning for derved at danne mindre maal for fjendtlige flyverangreb. Bombesikker er bygningen i hvert fald ikke. Men jeg ved, at da jeg efter den første bisættelse forlod den, kunde jeg ikke frigøre mig for indtrykket af at have staaet overfor noget, som var typisk finsk, — uadtil fattigt, uanseligt og beskedent, saaledes som landet skildres i den finske nationalsang, men indadtil rigt, dristigt og ubundet af traditioner. — Nu er Wiborg ikke mere finsk, og om dette (tidligere Finlands 2det) krematorium endnu bestaar, er ukendt.

Kort tid efter havde jeg lejlighed til i Stockholm at se Asplunds nye, men endnu ufærdige, kapelkrematorium ved skovkirkegaarden (se Fig. 218-220). Det virker saa rigt og stort med sine mange hvide bygningskroppe, der følger terrænets stigen indtil sin afslutning: Den store kapelsal og den store aabne søjlehal. Bygningerne er lagt med fint blik for udnyttelsen af den omgivende naturs skønhed; fortil er der et stærkt kuperet terræn med græs, der fremhæver bakkernes kraftige kurver, og som baggrund har man den høje, mørke mur af grantræer.

Krematoriet har tre kapelsale med ialt ca. 500 siddepladser. Adgangen til den store sal sker fra den aabne søjlehal. I hele kapelsalens bredde findes malmdøre, der kan forsænkes i gulvet og derved kan sætte det indre og det ydre rum i forbindelse, et forhold, der vil kunne være af betydning ved meget store begravelser. I forhallens aabne midte skal senere opstilles en skulptur: Uppståndelsesmonumentet. De tre kapelsale er adskilte ved aabne gaarde, belagt med brudesten. Her er hvile- og ventepladser mellem brogede blomster. Urnegaardene paa skraa-

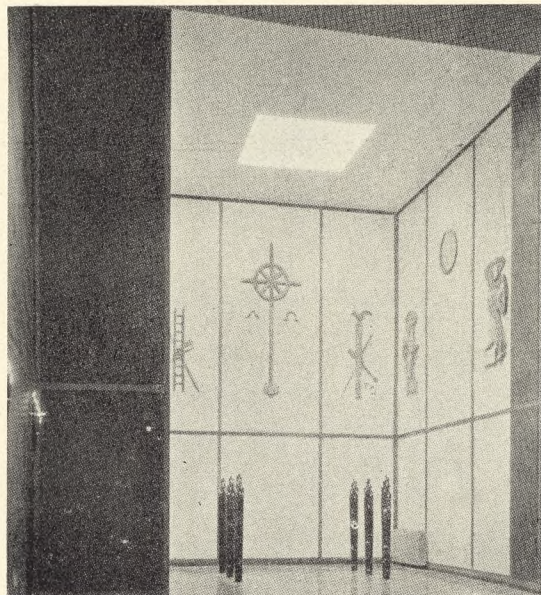

Fig. 222-223. Kistens Plads i Søndermarks Krematorium (Frederiksberg) og i Wiborg Krematorium.

ningen nord for bygningerne indeles ved hvide urnemure, afdækket med kobber.

Udformningen af bygningens hovedmotiv synes udsprunget fra Skogskapellet. Det er, som om skoven og naturen — med den

Fig. 224.
Skovkapellet i Stock-
holm, set fra
Kistens Plads.

lille lave forhal som mellemlid – trækkes helt ind i kapellet. Træsøjlerne bliver som stammer i skoven. Men det ny krematorium ligger højt og frit paa aaben mark. Derfor maa kontakten med naturen her skabes ved, at en hel endevæg kan fjernes og aabner da for udsigten til landskabet mellem de høje slanke søjler (jevnf. Fig. 224).

Kapellernes indre er dristigt moderne som det ydre, og af en egen enkel skønhed. Endevæggen bag kistens plads er dekoreret med fresker, mosaikarbejde og relieffer. Fælles for alle tre kapelsale er, at baade Planudformningen, den kunstneriske udsmykning og belysningen fremhæver kistens plads som det samlende midtpunkt.

Mens man ved krematoriebyggeri her hjemme synes at nære en vis forsigtighed med at bruge kristne symboler (jevnf. dog bl. a. Undtagelsen Fig. 222) af frygt for at støde anderledes tænkende, er dette slet ikke tilfældet i Finland og Sverige. De to her viste krematorier præges (ligesom adskillige andre) begge af korset, kristenhedens dyrebareste og mest talende symbol.

Skovkapellet og de her omtalte to ka-

pelkrematorier er hver for sig talende eksempler paa, hvad en kunstner og hans medarbejdere kan faa ud af en opgave, naar han bliver stillet *frit* overfor dens udformning. Opgaverne er i hvert enkelt tilfælde løst *indefra*, og at den handling, der skal finde sted i rummet, har været afgørende for bygningens udformning og har præget den indtil de mindste enkeltheder. Samtidig er bygningerne i det ydre afstemt efter omgivelserne paa en saadan maade, at man føler, at de hører hjemme der, hvor de er, og kun der. Som Søndermark og Mariebjerg krematorier i Danmark er de *ærlige*, fordi deres arkitektur røber vor tids teknik og kunnen, (se »V. K.« VI S. 71–80 og XIII S. 32–33). De giver sig ikke ud for at være middelalderlige landsbykirker.

I Landsbykirkens lille simple rum kan vi følge, hvorledes hver tidsalder har føjet sit til det oprindelige, fordi de gamle byggede ærligt; de byggede hver med sin tids stil, fordi det vel faldt dem naturligt at følge de nye byggemaader, efterhaanden som disse naaede hertil ude fra den store verden.

Landsbykirken har desuden i kraft af sin beliggenhed og sin historie sin egen stemning som begravelsesrum, sin egen stille tone. Den kan ikke skabes paa de store bykirkegaarde, og kapellet bliver ikke til en kirke, selv om der er nok saa mange trappegavle paa. Kirke er eet, *begravelseskapel* noget andet. De indvies hver til sit brug. Begrebet »begravelseskirke« er en Umulighed, – det eksisterer ikke (jevnf. Tillægss. 34).

Opgaverne, som arkitekterne faar at løse, er: At skabe rum for ligbrænding og kirkelige begravelser, – rum, hvor sindet vækkes til eftertanke og stemmes til alvor. Denne Opgave kan løses uden at man behøver at bygge kirkeprægede rum, saa vist som Kirken i videste forstand ikke blot er en bygning af sten – men af aand. Opgaven løses *indefra*, og i ærlighed. Dette har Finland og Sverige vist.

Ogsaa i Danmark maa dette kunne vises, nu og i Fremtiden. –

de østlige Kirkegaarde i Finland (*Wiborgs Egnen*). Fra hjemlige Egne kan henvises til *A. E. Kioldrups Maleri fra Farum Kirkegaard 1864*, gengivet i »Vore Kirkegaarde« V S. 101, hvor de paa en særdeles smuk Maade indgaar i Helhedsbilledet.

Alle de hidtil omtalte Gravmæler udnytter paa en jævn og naturlig Maade Træets Egenskaber. De er opbygget paa den Maade, det falder en Snedker tilvant at benytte sit Materiale paa. Dette gælder i mindre Grad den følgende og sidste Gruppe. De dertil hørende synes at være *Efterligninger af kunstnerisk udførte Gravmæler i Sandsten eller ædlere Stenarter*. Man har vel ikke haft Raad eller Lejlighed til at faa en Gravsten og har saa valgt at lade en saadan eftergøre i Træ. Og endnu en Forskel kan paa peges: Medens de foran omtalte er *frontalt virkende*, helst skal beskues forfra, er de sidste *rumligt virkende*, kan med god Virkning beskues fra alle Sider.

Til denne Gruppe hører et Gravmonument fra *Tullebølle, Langeland*, i 1935 indlemmet i det af *Langelands Arkæolog, Jens Winther*, skabte og ledede Museum i *Rudkøbing*. Det er ca. 1 m højt. Paa et firkantet Fundament med foroven afrundede Kanter hviler en obeliskagtig Overdel, der øverst oppe i konkave Rundinger gaar over i en noget tilspidset Afslutning. Det har store hvidmalede Indskriftsfelter paa For- og Bagside, medens det iøvrigt bærer brunrød Maling med sorte Prikker, Streger og Palmegrene. Indskrifterne beretter, at det er rejst over et Ægtepar. Dødsaarene er 1804 og 1827.

Adskilligt fornemmere og smukkere er et Træmonument, der har staaet paa en Kirkegaard paa *Taasinge*, men nu befinder sig paa Museet i *Svendborg*. Det har en anselig Højde: 185 cm foruden en Fod, der har gaaet 35 cm i Jorden; dets største Bredde er 50 cm. Det er udført i Egetræ i eet Stykke, men ved paasatte Gesimser delt i tre Afsnit. Fundamentet er formet som en stenmuret Sokkel med Niche. Det obe-

liskformede Midterparti er forsynet med Ramme om et Indskriftfelt, med Stjerner og en Slange, der bider sig selv i Halen. Denne, saavel som det paa det øverste, halvrunde Parti i en Straalekrans anbragte altskuende Øje, har vel symbolsk Betydning. Et paa Topstykket anbragt Kors er nu forsvundet. Det synes at have været graamalet; Bogstaverne er sorte. Det fremgaar af Indskriften, at det er sat over en Færgemand i *Vemmenæs*, der døde 1843. (Fortsættes).

Om Bygning af Kapeller og Krematorier

I Artiklen om nærværende S. 92 ff. omtales Bygning af et Kapel-Krematorium i Finland, indviet den 1. Oktober 1939. Vi er gjort opmærksomme paa, at de oprindelige Planer om at indrette dette Bygningsværk til Ligbrænding aldrig er bleven realiseret, saaledes som Stadsarkitekt *Ullberg* havde tænkt sig det. Den daværende Stadsstyrelse (som nu opholder sig i *Helsingfors*) forkastede dette Forslag, og det Kapel, der er opført som skildret, rummer saaledes ikke Indretninger for Kremation, men er udelukkende et Kirkegaardskapel.

I Artiklen pointerer Forfatteren (*Arkitekt Asger Schmeling*) iøvrigt fuldkommen rigtigt, at man ikke bør bygge Kapeller (eller Kapelkrematorier) som »kirkeprægede Rum«, og at Arkitekterne maa »løse Opgaven indefra«. Dette synes dog at volde mange meget Besvær, og mange bygger stadig Kapellerne, som om de var Kirker. Men endnu værre er det dog, naar man gaar den anden Vej: At bygge Kirker som Krematorier.

I en nylig afholdt Idékonkurrence om en københavnsk Kirkebygning viste flere af Projekterne tydeligt at være udsprunget af et af vore moderne Kapelkrematorier, — og hvor er vi saa henne? —